

УДК 340.13

<https://doi.org/10.32703/2663-6352/2025-1-17-33-39><https://orcid.org/0000-0002-8200-5651>**Мозолюк-Боднар Людмила Миколаївна,**

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правових та інформаційних технологій
Хмельницького інституту соціальних технологій
Університету «Україна»

ПРАВООХОРОННІ ВІДНОСИНИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ: ОСОБЛИВОСТІ, ТЕНДЕНЦІЇ, ВИКЛИКИ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню особливостей правоохоронних відносин та механізмів їх реалізації, з врахуванням основних тенденцій розвитку та викликів, що постають перед правоохоронною системою.

У ході дослідження було виявлено, що правоохоронні відносини — це врегульовані нормами права суспільні відносини, що виникають між суб'єктами у процесі здійснення функцій охорони правопорядку, прав і свобод людини, протидії правопорушенням та притягнення винних до юридичної відповідальності. Особливістю спрямованості правоохоронної діяльності є те, що більшість правовідносин у цій сфері виникає на основі правових норм, які мають заборонний характер і спрямовані на недопущення протиправної поведінки.

Визначено механізм реалізації правоохоронних відносин та його структурні елементи. Зокрема, механізм реалізації правоохоронних відносин становить складну систему взаємодії правових норм, суб'єктів, форм та методів правоохоронної діяльності, спрямовану на ефективне забезпечення законності, правопорядку та захисту прав і свобод людини і громадянина. Ключову роль у цьому процесі відіграє державний примус, який є основним способом забезпечення реалізації правоохоронної функції держави.

У результаті дослідження виділені актуальні проблеми правоохоронних відносин зумовлені, трансформацією правових механізмів безпеки, зміною підходів до правозастосування та викликами воєнного часу.

Акцентовано увагу на перспективи розвитку правоохоронних відносин в Україні. Визначено, що лише за умов комплексного підходу, скоординованої політичної волі та участі громадськості можливе ефективне реформування системи правоохоронних відносин і побудова правової держави з високим рівнем правопорядку та довіри до інституцій.

Ключові слова: правоохоронні відносини, правоохоронна система, механізм реалізації правоохоронних відносин, правозастосування, законність, правопорядок.

Annotation. The article is devoted to the study of the peculiarities of law enforcement and mechanisms for their implementation, taking into account the main trends of development and challenges facing the law enforcement system.

The study revealed that law enforcement relations are regulated by the rules of law, the social relations that arise between entities in the process of exercising the functions of law enforcement, human rights and freedoms, counteracting offenses and bringing those responsible for legal responsibility. The peculiarity of law enforcement is that most legal relations in this area arise on the basis of legal norms that are prohibitive and are aimed at preventing unlawful behavior.

The mechanism of implementation of law enforcement relations and its structural elements is determined. In particular, the mechanism of implementation of law enforcement relations is a complex system of interaction of legal norms, subjects, forms and methods of law enforcement, aimed at effectively ensuring the legality, law and order and protection of human and citizen's rights and

freedoms. The key role in this process is played by state coercion, which is the main way to ensure the implementation of the law enforcement function of the state.

As a result of the study, the actual problems of law enforcement relations are identified, the transformation of legal mechanisms of safety, a change in approaches to law enforcement and the challenges of wartime.

Attention is emphasized on the prospects for the development of law enforcement in Ukraine. It is determined that only under the conditions of a comprehensive approach, coordinated political will and public participation, it is possible to effectively reform the system of law enforcement and the construction of a rule of law with a high level of law and order in institutions.

Key words: law enforcement, law enforcement system, mechanism of implementation of law enforcement, law enforcement, law, law and order.

Постановка проблеми. У сучасних умовах трансформації української державності, особливо в період реформування правової системи та євроінтеграційних процесів, зростає значення ефективного функціонування правоохоронних органів як гаранта дотримання законності, прав і свобод громадян. Правоохоронні відносини є складним юридичним феноменом, який об'єднує правові зв'язки між суб'єктами, наділеними державно-владними повноваженнями та іншими учасниками суспільних відносин у сфері охорони правопорядку.

Особливу **актуальність** тема набуває з огляду на виклики, які постають перед системою правоохоронних органів у зв'язку з воєнним станом, боротьбою з корупцією, реформою судової та правоохоронної системи, а також необхідністю посилення довіри громадян до інституцій державної влади. Ефективне функціонування правоохоронних органів можливе лише за умов чіткого правового врегулювання правоохоронних відносин, визначення меж їхніх повноважень, забезпечення належного контролю та взаємодії з громадянським суспільством.

Дослідження особливостей правоохоронних відносин дозволяє краще зрозуміти механізми реалізації публічної влади в галузі охорони правопорядку, виявити прогалини в законодавстві, сформулювати практичні рекомендації щодо підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Упродовж останніх років питання, що стосуються характеристики правоохоронних відносин, стали предметом наукового аналізу з боку таких сучасних дослідників, як С. Братель, О. Ганьба, Ю. Голодник, Ю. Коломієць, І. Коросташова, Г. Наконечна, А. Сердюк, В. Терехов, О. Харитонova, Р. Шай та ін.

Значна частина наукових досліджень у сфері юриспруденції зосереджена на захисті прав і свобод людини в діяльності правоохоронних органів, що є вкрай важливо. Втім, науковий дискурс майже не охоплює правоохоронні відносини як окремий об'єкт дослідження, що, безперечно, ускладнює розуміння правових основ функціонування правоохоронної системи в умовах сучасних викликів.

Попри це, окремі автори намагалися сформулювати власне бачення змісту та сутності правоохоронних відносин. Так, на думку Ю. А. Голодник, правоохоронні відносини охоплюють закріплену в нормативно-правових актах функцію держави щодо охорони правопорядку, яка передбачає покладення на правоохоронні органи конкретних обов'язків, спрямованих на захист основних прав і свобод людини та громадянина, збереження їхнього життя і здоров'я, забезпечення публічної безпеки, а також захист суспільства і держави від будь-яких протиправних дій [1, с. 129]. Як вважає С. Г. Братель, правоохоронні відносини становлять різновид суспільних відносин, основною метою яких є захист особи, її законних інтересів і держави, а також забезпечення відновлення або охорони її суб'єктивних прав і свобод [2, с. 56].

Найбільш системне теоретичне осмислення правоохоронних відносин представлено в роботах І. Сердюка [3]. Проте динаміка сучасних трансформацій у сфері національної безпеки,

змінена роль правоохоронних органів під час війни, а також оновлені вимоги до правового регулювання їхньої діяльності зумовлюють потребу в подальшому дослідженні цієї категорії.

Метою дослідження є з'ясування особливостей правоохоронних відносин та механізмів їх реалізації в умовах сучасних суспільно-політичних трансформацій, а також аналіз основних тенденцій розвитку та викликів, що постають перед правоохоронною системою.

Виклад основного матеріалу. Правоохоронна діяльність переважно реалізується через форму правоохоронних правовідносин. Особливістю спрямованості правоохоронної діяльності є те, що більшість правовідносин у цій сфері виникає на основі правових норм, які мають заборонний характер і спрямовані на недопущення протиправної поведінки (зокрема, норми Особливої частини Кримінального кодексу України, а також положення, що визначають склад адміністративних чи дисциплінарних проступків тощо).

В науковій юридичній літературі, правоохоронні відносини — це врегульовані нормами права суспільні відносини, що виникають між суб'єктами у процесі здійснення функцій охорони правопорядку, прав і свобод людини, протидії правопорушенням та притягнення винних до юридичної відповідальності. До ключових ознак правоохоронних відносин належать: правова природа — вони виникають лише на основі норм права та підлягають правовому регулюванню; участь спеціальних суб'єктів — однією зі сторін таких правовідносин є органи державної влади, що мають правоохоронні функції (поліція, прокуратура, СБУ, суди тощо); публічний характер — реалізуються від імені держави, мають загальнообов'язкове значення; владний характер — правоохоронні органи наділені державно-владними повноваженнями, зокрема щодо притягнення осіб до відповідальності, обмеження прав у межах закону тощо; захисна спрямованість — спрямовані на охорону прав і свобод особи, суспільного порядку, конституційного ладу; регламентація процесуальних форм — реалізуються у суворо визначених законом формах і процедурах (досудове розслідування, провадження у справах про адміністративні правопорушення, судовий розгляд тощо) [4].

Сутність правоохоронних відносин полягає в організації та реалізації державно-владного впливу на суб'єктів правопорушень з метою забезпечення правопорядку, встановлення істини у правових спорах, застосування юридичної відповідальності та профілактики правопорушень. Вони відображають не лише функціонування окремих органів, а й загальну систему механізмів, за допомогою яких держава гарантує реалізацію правових норм у сфері охорони правопорядку.

Правоохоронні правовідносини як специфічний різновид правовідносин виникають у зв'язку з необхідністю державного впливу на поведінку особи, що порушила правові норми, та потребують чітко визначеного порядку їх реалізації. У цьому контексті важливим постає питання аналізу механізму реалізації таких відносин, який забезпечує ефективне втілення завдань правоохоронної діяльності та гарантує дотримання прав і свобод громадян. Розгляд цього механізму дозволяє виявити основні інструменти впливу уповноважених органів, форми й методи забезпечення правопорядку, а також критерії ефективності діяльності у сфері правоохорони.

Механізм реалізації правоохоронних відносин — це цілісна система правових, організаційних, процесуальних та інституційних засобів, за допомогою яких уповноважені суб'єкти забезпечують виникнення, функціонування та припинення правоохоронних правовідносин. Цей механізм є частиною ширшого поняття правового механізму, який реалізується через конкретні юридичні дії, спрямовані на забезпечення правопорядку.

Механізм реалізації охоронних правовідносин охоплює такі основні елементи:

1). Нормативна складова - це норми матеріального та процесуального права, які визначають підстави, порядок і межі втручання внаслідок правопорушення; санкції, як міри юридичної відповідальності, що передбачені охоронними нормами.

Як зазначає В. Терехов, відсутність окремого спеціалізованого закону, що регулює правоохоронні відносини, не є критичною перешкодою для ефективного функціонування

системи правоохорони. Це зумовлено тим, що загальні засади здійснення державної функції охорони прав і свобод мають достатньо ґрунтовне теоретичне підґрунття. З огляду на складність структури правоохоронних відносин, їх правове врегулювання через спеціальний закон або кодифікований акт є надзвичайно складним з позицій юридичної техніки, нормотворчості та систематизації, що ставить під сумнів доцільність створення такого нормативного акта [5, с. 94].

2). Інституційна складова, тобто органи, уповноважені на здійснення правоохоронної діяльності: суди, поліція, прокуратура, органи досудового розслідування, дисциплінарні комісії тощо; посадові особи, які діють від імені держави та мають юрисдикційні повноваження.

Р. Я. Шай, визначаючи статус того чи іншого державного органу як правоохоронного, першочерговим має бути саме функціональний підхід. Адже правоохоронна діяльність не обмежується лише компетенцією спеціалізованих правоохоронних органів. Її окремі аспекти реалізуються також органами законодавчої та виконавчої влади, інститутами президентської вертикалі, а також представниками громадянського суспільства [6, с. 93].

3). Процесуальна складова, тобто юридичний процес, через який реалізуються правоохоронні функції, наприклад, розгляд справи, винесення рішень, виконання рішень; гарантії прав сторін (право на захист, апеляцію тощо).

Відповідно до ст. 102 Конституції України, Президент України є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина [7]. Президент реалізує свої повноваження у сфері правоохоронної діяльності шляхом ініціювання законодавчих актів та видання указів, спрямованих на гарантування прав і свобод людини та громадянина. В межах реалізації правоохоронної функції глава держави також здійснює право на помилування — індивідуальний акт звільнення особи від покарання або стягнення, яке було призначено судом. Це може відбуватись у формі повного чи часткового звільнення від виконання як основного, так і додаткового виду покарання, а також шляхом зняття судимості [8, с. 103].

4). Функціональна складова - це цілі, яких прагне досягти держава через реалізацію охоронних відносин (превенція, відновлення, покарання, компенсація); методи реалізації (переконання, примус, санкціонований державою вплив).

Правоохоронна діяльність охоплює комплекс заходів, спрямованих на запобігання правопорушенням, розгляд юридичних справ, притягнення правопорушників до відповідальності тощо. Її основним інструментом виступає державний примус. Залежно від завдань, які стоять перед правоохоронними структурами, правоохоронну діяльність можна класифікувати за напрямками: забезпечення безпеки; протидія злочинності (зокрема, виявлення та розслідування злочинів); здійснення нагляду за додержанням законності; виконання судових рішень та інших актів у межах, визначених законом; реалізація державної політики у сфері юстиції; надання правової допомоги; нотаріальна діяльність; функціонування приватних охоронних структур [9, с. 34].

Отже, механізм реалізації правоохоронних відносин становить складну систему взаємодії правових норм, суб'єктів, форм та методів правоохоронної діяльності, спрямовану на ефективне забезпечення законності, правопорядку та захисту прав і свобод людини та громадянина. Ключову роль у цьому процесі відіграє державний примус, який є основним способом забезпечення реалізації правоохоронної функції держави.

Реалізація правоохоронних відносин відбувається через діяльність уповноважених органів державної влади, а також суб'єктів громадянського суспільства, які в межах наданих повноважень здійснюють превентивні, контрольні, процесуальні та каральні заходи. Ефективність цього механізму значною мірою залежить від правової визначеності, професійного рівня суб'єктів, а також від узгодженості правових норм та процедур, що регламентують правоохоронну діяльність.

У сучасних умовах трансформації правової системи України, правоохоронні відносини функціонують у складних умовах і супроводжуються низкою глибоких проблем, які потребують теоретичного осмислення та нормативного вдосконалення.

Актуальні проблеми правоохоронних відносин зумовлені, зокрема, трансформацією правових механізмів безпеки, зміною підходів до правозастосування та викликами воєнного часу. По-перше, відбувається істотне зміщення акцентів у діяльності правоохоронних органів — від превентивної та правозахисної функції до забезпечення національної безпеки, протидії диверсіям, боротьби з колабораціонізмом і воєнними злочинами. Така ситуація ставить під загрозу дотримання прав і свобод громадян, оскільки в умовах воєнного стану допускається обмеження окремих конституційних гарантій. По-друге, виникають труднощі з ефективною реалізацією правоохоронних функцій у прифронтових територіях, зокрема через евакуацію працівників, пошкоджену інфраструктуру, недостатнє фінансування та кадрові втрати. Це суттєво ускладнює доступ до правосуддя й обмежує спроможність органів правопорядку діяти в межах законності. По-третє, зростає ризик зловживань і свавілля внаслідок розширення повноважень силових структур, недостатньої підконтрольності та обмеженого громадського нагляду. В умовах високої суспільної напруги правоохоронні відносини можуть втратити баланс між безпекою та правом, що призводить до зниження довіри до правоохоронної системи загалом.

На думку О. Б. Ганьби, основними ознаками недовіри до правоохоронних органів в Україні є такі чинники [10, с. 337]: закритість у взаємодії з суспільством — правоохоронні органи переважно функціонують у замкненому режимі, що унеможливує ефективну комунікацію з більшістю соціальних суб'єктів та створює відчуття відчуження у громадян; випадковість і деструктивність контактів із населенням — правовідносини між громадянами та правоохоронцями, як правило, виникають у кризових чи конфліктних ситуаціях, що закріплює у свідомості суспільства переважно негативний досвід такої взаємодії; диспропорція між кількістю звернень по допомогу та скаргами — спостерігається тенденція до значно більшої кількості скарг на дії правоохоронців порівняно з добровільними зверненнями до них за захистом прав, що є маркером зниження рівня довіри до інституції загалом; низький рівень комунікації та прозорості — у більшості випадків громадяни не схильні добровільно співпрацювати з правоохоронними структурами, що зумовлено як браком довіри, так і відсутністю механізмів відкритого діалогу; систематичні порушення законності з боку самих правоохоронців — під час розгляду звернень, заяв та скарг громадян нерідко мають місце порушення правових процедур, що підриває авторитет правоохоронної системи та принципу верховенства права.

Крім того, актуальною проблемою залишається відсутність чітко визначеної правової моделі правоохоронних відносин в умовах воєнного або надзвичайного стану. Законодавство часто не встигає за реальними змінами в структурі, функціях та практиках правоохоронних органів, що створює правову невизначеність і суперечності в правозастосовній діяльності. Як зазначає І. Коросташова, аналіз чинного законодавства свідчить про фрагментарний підхід законодавця до класифікації та інституціонального оформлення правоохоронної системи України [11, с. 48-49]. Проблему поглиблює відсутність системності у нормативному регулюванні, що ускладнює спроби формалізувати єдину модель класифікації правоохоронних органів. Це, у свою чергу, негативно впливає на цілісність правоохоронних відносин, оскільки в межах одного виду таких відносин може відбуватись перехресне дублювання функцій різних органів або ж, навпаки, виникати прогалини у їх юрисдикції.

Особливу загрозу становить системна корупція, яка проникає в організаційну структуру органів настільки глибоко, що її викорінення потребує не лише зміни законодавчої бази, а й всебічної реформи інституційних механізмів. Корупція не тільки дискредитує державну владу, але й призводить до неефективного використання публічних ресурсів, зниження якості правоохоронної діяльності та підриву національної безпеки [12, с. 79]. У цьому контексті правоохоронні відносини набувають спотвореного характеру: замість

реалізації функцій захисту прав і свобод громадян, вони перетворюються на інструмент приватних інтересів, що суперечить їхній правовій природі та руйнує саму ідею державного правопорядку.

Актуальні проблеми правоохоронних відносин, пов'язані з недовірою до правоохоронних органів, корупційними ризиками тощо, суттєво ускладнюють реалізацію правоохоронної функції держави. Тому, виникає необхідність пошуку концептуальних підходів до подолання виявлених викликів і формування ефективної моделі взаємодії держави й суспільства у сфері правоохоронної діяльності. Лише за умов комплексного підходу, скоординованої політичної волі та участі громадськості можливе ефективне реформування системи правоохоронних відносин і побудова правової держави з високим рівнем правопорядку та довіри до інституцій.

Висновки. Правоохоронні відносини в сучасних умовах суспільно-політичних трансформацій пов'язані, насамперед, із забезпеченням законності, правопорядку та реалізації державної правоохоронної функції, яка визначає ефективність захисту прав і свобод громадян, а також стійкість держави перед загрозами злочинності та корупції.

У процесі трансформації правової системи України правоохоронні відносини зазнають суттєвих змін, пов'язаних з адаптацією інституційних механізмів до нових викликів, серед яких – війна, зміни у структурі та функціях правоохоронних органів, а також зростання суспільних очікувань щодо прозорості й підзвітності.

Основними проблемами, що ускладнюють ефективне функціонування правоохоронних відносин є високий рівень суспільної недовіри, системна корупція, політизованість діяльності окремих органів, а також нестача ресурсів і кадрових проблем.

В умовах воєнного часу правоохоронні відносини набувають особливої специфіки, коли баланс між безпекою та правами людини є надзвичайно хистким, а діяльність правоохоронних органів потребує постійного правового врегулювання та вдосконалення.

Перспективи розвитку правоохоронних відносин в Україні мають базуватись на: посиленні інституційної спроможності правоохоронних органів; усуненні дублювання повноважень та оптимізації їх взаємодії; цифровій модернізації процедур, що сприятиме прозорості та зменшенню зловживань; посиленні контролю з боку суспільства за діями правоохоронців; підвищенні правової культури населення та формуванні правосвідомості, а також адаптації нормативно-правової бази відповідно до сучасних викликів.

Подальше дослідження правоохоронних відносин є необхідним для зміцнення правової держави, підвищення довіри громадян до правоохоронної системи та забезпечення національної безпеки в умовах динамічних соціально-політичних змін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Голодник Ю. А. Адміністративно-правове забезпечення діяльності правоохоронних органів України. «Young Scientist». 2023. № 12 (124). С. 127-130.
2. Братель С. Г. Правоохоронна сфера як об'єкт адміністративно-правового регулювання. Юридична наука. 2015. № 5. С. 52-58.
3. Сердюк І.А. Основи теорії правоохоронних відносин : монографія / І.А. Сердюк. Дніпропетровськ, 2010. 385 с.
4. Теорія держави і права. URL: https://pidru4niki.com/1405100345080/pravo/pravovi_vidnosini_sferi_pravoohoronnoyi_diyalnosti (дата звернення: 21.05. 2025).
5. Терехов В. Ю. Сучасні аспекти теоретико-правового забезпечення реалізації правоохоронної функції держави. Наукові записки. Серія «Право». 2021. Випуск 11. С. 91-96.
6. Шай Р. Я. Суб'єкти реалізації правоохоронних функцій держави. Lviv Polytechnic National University Institutional Repository. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/may/2218/017-093-100.pdf> (дата звернення: 21.05. 2025).

7. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 21.05.2025).
8. Коломієць Ю. М. Реалізація правоохоронної функції держави як пріоритетний напрямок діяльності Президента України. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/27_10_2017/pdf/31.pdf (дата звернення: 21.05. 2025).
9. Брусакова О. В. Правоохоронна функція держави в сфері екологічної безпеки. URL: <https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/120.pdf> (дата звернення: 21.05. 2025).
10. Ганьба О. Б. Довіра та недовіра до правоохоронних органів як взаємовиключні категорії: філософсько-теоретичний ракурс. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 1. С. 335-338.
11. Коросташова І. М. Судові та правоохоронні органи України (питання класифікації). Правова позиція. 2021. № 3 (32). С. 47-52.
12. Фердман Г. Корупційні загрози в правоохоронній діяльності та публічному адмініструванні України. Публічне управління та місцеве самоврядування. 2024. Вип. 2. С. 77-83.